

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate et Educatione Civili V (2015)

ISSN 2082-0917

Rafał Klepka

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Geneza i zarys historii parlamentaryzmu w zachodnioeuropejskich państwach federalnych

Parlamente w państwach federalnych pełnią szczególną rolę. Poza typowymi funkcjami, jakie przypisuje się tym instytucjom także w państwach unitarnych, dwuizbowy najczęściej parlament państwa federalnego stanowi także reprezentację interesów jego części składowych. Izby drugie zachodnioeuropejskich federacji, a więc Rada Federalna w Austrii, Senat w Belgii, Bundesrat w Niemczech oraz Rada Kantonów w Szwajcarii stanowią reprezentację dążeń i celów mieszkańców poszczególnych landów, wspólnot, regionów i kantonów. Złożoność zadań, relacji i zależności pomiędzy izbami parlamentarnymi oraz pozostałymi instytucjami politycznymi została już szeroko opisana w literaturze przedmiotu¹. Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie historycznej drogi, jaką pokonały wybrane instytucje powstające na przestrzeni wieków na ziemiach współczesnych zachodnioeuropejskich państw federalnych, by z czasem przyjąć kształt obecnych parlamentów federalnych w Austrii, Belgii, Niemczech i Szwajcarii. Przedstawienie historii tych parlamentów niesie za sobą określone trudności metodologiczne. Pojawia się bowiem pytanie, czy ograniczyć się do czasu, kiedy dane państwo przyjęło współczesne granice, czy też powrócić do okresu, gdy jego obecne tereny należały do innych państw. Nie bez znaczenia wydaje się też kwestia, czy parlament funkcjonujący w oparciu o poprzednią konstytucję jest historycznym poprzednikiem obecnego, czy też zupełnie inną instytucją. Wreszcie trzeba określić, od którego momentu można mówić o pojawieniu

¹ Zob. D. Olson, M. Mezey (ed.), *Legislatures in the Policy Process: The Dilemmas of Economic Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney 1991; H. Döring (ed.), *Parliaments and Majority Rule in Western Europe*, Campus Verlag, Frankfurt 1995; S. Patterson, A. Mughan (ed.), *Senates: Bicameralism in the Contemporary World*, Ohio State University, Columbus 1999; M. Mezey (ed.), *Representative Democracy Legislators and their Constituents*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, Boulder, New York, Toronto, Plymouth 2008; R. Klepka, *Parlament w państwie federalnym na przykładzie Austrii, Belgii, Niemiec i Szwajcarii*, Warszawa 2013; R. Klepka, *Zasada reprezentacji i siła oddziaływania izb drugich parlamentów zachodnioeuropejskich państw federalnych*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2014, nr 17, s. 84–93.

się w strukturze władz państwa parlamentu, pojmowanego jako „kolegialne ciało reprezentujące interesy indywidualnych wyborców i elektoratu jako całości, wyłonięone w rywalizacyjnych wyborach i wyposażone w szereg funkcji, z których najważniejszą jest władza stanowienia ustaw”². Z pewnością sejmy stanowe, które gromadziły przedstawicieli stanów uprzywilejowanych w pewnym państwie, a więc duchowieństwo, możnowładztwo, szlachtę, nie realizują idei, które przyświecają parlamentom współczesnym, mimo że powszechnie widzi się w nich instytucje, dające początek tym obecnie funkcjonującym³. Za najbardziej zasadne wydaje się przyjęcie założenia, że warto sięgnąć do najbardziej odległej historii każdego z państw lub ziem, które obecnie są w jego granicach, by wskazać na tradycje funkcjonujących tam kolegialnych ciał decyzyjnych.

Geneza parlamentaryzmu

Najdalej w przeszłość sięgają początki niemieckiego parlamentaryzmu, które datuje się już na wiek XII⁴. Po wyłamaniu się w 887 roku ze wspólnoty karolińskiej, powstało państwo Franków Wschodnich, określane jako Niemcy, a później, po koronacji Ottona I na cesarza w 962 roku, jako Cesarstwo Rzymskie, by od XV wieku przyjąć nazwę Święte Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego⁵. Dzieje wewnętrzne tego państwa od samego początku charakteryzowały się daleko idącym rozbiem władzy państwowej, brakiem jednolitego sposobu jej sprawowania na całym terytorium kraju oraz istnieniem organizmów, takich jak księstwa plemienne, a następnie terytorialne, które aspirowały do samodzielności, a nawet do własnej państwowości⁶. Od XII wieku u boku cesarza obradowała rada nazywana Hoftagiem, czyli zjazdem nadwornym. Jego zwoływanie i skład zależały od woli panującego, jednak z reguły uczestniczyli w obradach bezpośredni wasale cesarscy, świeccy i duchowni. W XIII wieku pojawili się w składzie zjazdu również przedstawiciele miast, którzy początkowo zabierali głos wyłącznie w sprawach dotyczących miast i mieszczaństwa. Ze względu na wspomnianą już cechę władzy państwowej, a więc jej szczególne rozbieżności, znaczenie tego organu było duże, choć jego organizacja pozostawała dość płynna i niesformalizowana. Nie były ustalone ani skład, ani kompetencje, ani procedura obrad. Nie miał też swojej stałej siedziby, tak jak i cesarz nie miał stałej

² Por. R. Herbut, *Parlament*, [w:] *Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Alta 2, Warszawa 2004, s. 294; A. Antoszewski, *Instytucjonalne uwarunkowania procesu decyzyjnego*, [w:] *Demokracje zachodnioeuropejskie*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997, s. 290.

³ M. Szczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1997, s. 216.

⁴ K. Wojtaszczyk, *Bundestag i Bundesrat w Republice Federalnej Niemiec*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1993, s. 5.

⁵ A. Gaca, K. Kamińska, *Powszechna historia ustroju państwa*, część I, Towarzystwo Wspierania Nauki Glob, Toruń 1996, s. 193–195.

⁶ P. Czarny, *Bundesrat między niemiecką tradycją a europejską przyszłością*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2000, s. 27.

stolicy, toteż wiadomo jedynie, że pierwszy zjazd po koronacji winien odbywać się w Norymberdze. Zjazd nadworny podejmował uchwały w najważniejszych sprawach dla polityki cesarstwa, a więc decydował o wyprawie koronacyjnej do Rzymu, powoływaniu książąt na wyprawę wojenną i nakładaniu nowych podatków. Choć takie decyzje podejmowano rzadko, jednak zjazd był miejscem dyskusji politycznych, na podstawie których cesarze podejmując decyzję, mogli liczyć na większy posłuch i sprawniejszą ich realizację⁷. Z czasem instytucja zjazdów przekształciła się w Reichstag, sejm Rzeszy. Moment ten nie jest łatwy do określenia⁸, jednak zwykle łączy się go z okresem wielkiego bezkrólewia w latach 1256–1273, po upadku Hohenstaufów. Wówczas to brak władzy centralnej stworzył dogodne warunki dla umocnienia stanowiska książąt, którzy wkrótce zaczęli odgrywać rolę decydującego czynnika politycznego w kraju⁹. Książęta uczestniczący w obradach sejmu Rzeszy zasiadali w nim nie z mandatu królewskiego, ale z mocy prawa samoistnego. Z czasem instytucja ta ewoluowała w kierunku przedstawicielstwa stanowego i odgrywała pewną rolę, szczególnie w zakresie ustawodawstwa, nie przyczyniając się jednak w żadnym stopniu do ujednolicenia państwowego Niemiec¹⁰.

Mówiąc o genezie i początkach powstawania niemieckiego parlamentaryzmu, nie sposób pominąć instytucji rozwijających się w księstwach Rzeszy. W XIII i XIV wieku powstawały tu sejmy krajowe, zwane też stanami krajowymi. Miały one rozmaitą strukturę i organizację, jednak wszędzie zasiadało w nich duchowieństwo, przedstawiciele rycerstwa i mieszczaństwa, zaś tylko w nielicznych chłopów. Sejmy krajowe dzieliły się na kolegia stanowe, obradujące i podejmujące uchwały osobno. Do najważniejszych kompetencji tych zgromadzeń należało uchwalanie podatków, z czym wiązało się prawo kontroli nad egzekucją podatkową i wydatkowaniem sum z tego źródła pochodzących. W bardziej wpływowych księstwach sejmy miały prawo wypowiedzania wojny i zawierania pokoju, współdziałały w administracji kraju i obsadzaniu urzędów. Praktyką stało się, że słabsza pozycja dynastii rządzącej w danym księstwie oznaczała większe znaczenie sejmiku krajowego¹¹.

Nieco krótszymi od Niemiec tradycjami parlamentarnymi może szczycić się Austria. Również składała się z księstw, których tereny były przedmiotem starć, nierzadko zbrojnych, o włączenie ich do innej części posiadłości austriackich. Tendencje te nasilił się szczególnie po śmierci Rudolfa IV w 1365 roku, kiedy to część ziem znalazła się we władaniu Albrechta III, a część w rękach Leopolda III. Po śmierci pierwszego z nich w 1395 roku nastąpił dalszy rozpad, który sprawił, że

⁷ S. Grodziski, *Porównawcza historia ustrojów państwowych*, Universitas, Kraków 1998, s. 104.

⁸ Zob. K. Krasowski, M. Krzymkowski, K. Sikorska-Dzięgielewska, J. Walachowicz, *Historia ustroju państwa*, Ars Boni et Aequi, Poznań 2005, s. 101; A. Czubiński, J. Strzelczyk, *Zarys dziejów Niemiec i państw niemieckich powstałych po II wojnie światowej*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1986, s. 76–77.

⁹ A. Gaca, K. Kamińska, *Powszechna historia...*, s. 194.

¹⁰ A. Czubiński, J. Strzelczyk, *Zarys dziejów...*, s. 77.

¹¹ S. Grodziski, *Porównawcza...*, s. 105.

w pierwszych latach XV wieku już trzy linie dynastyczne uprawnione były do podziału posiadłości austriackich. W wyniku takiego układu coraz większe znaczenie zdobywały sobie reprezentacje stanów, do których należeli przedstawiciele wyższej hierarchii kościelnej, rycerstwa i miast, a w Tyrolu także chłopów. Rozdrobnienie terytorialne było głównym czynnikiem zdobywania sobie przez stany coraz większego autorytetu i wpływu na rządy. W szczególności zaś przedstawiciele stanów dążyli do zawarcia układów z książętami, które dotyczyły głównie dziedziczenia posiadłości. Starania książąt o powiększenie posiadłości rodzinnej, co umożliwiało właśnie dziedziczenie, sprawiały, że dążyli oni do aprobaty stanów dla wspomnianych już układów¹².

Ze względu na brak władzy centralnej, o sile przynajmniej tak ograniczonej jak na ziemiach niemieckich, w krajach austriackich najpierw rozwinęły się parlamenty na poziomie krajów. W drugiej połowie XIV wieku przedstawicielstwa stanów zaczęły się organizować i przybierać pewne ustalające się formy, w wyniku czego powstały sejmy krajowe. Pierwszy z nich odbył się w Styrii w 1396 roku. Tak powstała instytucja zwoływana była przez władcę imiennie, kiedy ten potrzebował zgody na nowe podatki czy inne świadczenia. Częstemu zbieraniu sejmu towarzyszyło też wykształcenie się jego organizacji. Obradom przewodniczył marszałek albo starosta krajowy. Dla załatwienia mniej ważnych spraw nie zwoływano całego sejmu, a jedynie jego wydział. Stosunek władzy książęcej i sejmu nie był uregulowany ustalonymi przepisami, ale kształtował się w oparciu o zwyczaj, a w praktyce zależał od siły rządzącego.

Wcześniej nieco niż w księstwach austriackich wytworzyły się przedstawicielstwa stanowe w księstwach duchownych. Przykładem może być patriarchat Akwilei, do którego pod względem organizacji kościelnej należała część południowych krajów austriackich. Tutaj już na początku XIII wieku utworzono parlament, złożony z czterech kurii: prałatów, baronów, rycerzy i przedstawicieli miast. Bez zezwolenia tego organu patriarcha nie mógł nakładać nowych podatków, wydawać nowych praw, prowadzić wojny ani zawierać pokoju¹³.

O początkach parlamentu państwowego na ziemiach austriackich możemy mówić dopiero w XVI wieku. Już w XIV wieku po raz pierwszy Fryderyk III zwołał równocześnie sejmy dla trzech krajów: Styrii, Karyntii i Krainy. Wydarzeniem, które w największym stopniu pretenduje do określenia go jako inicjującego funkcjonowanie parlamentaryzmu w Austrii, wydaje się być zwołanie w 1518 roku, przez Maksymiliana I, wydziałów sejmów kilku krajów. Wówczas to po raz pierwszy w Innsbruku, położonym w centrum posiadłości dziedzicznych władcy, zebrali się przedstawiciele wszystkich krajów austriackich wysłanych przez stany krajowe¹⁴.

¹² H. Wereszycki, *Historia Austrii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986, s. 38.

¹³ Tamże, s. 39.

¹⁴ Tamże, s. 51.

Nieco inną genezę ma parlamentaryzm szwajcarski. W 1291 roku trzy gminy alpejskie: Schwyz, Uri i Unterwalden zawarły wieczysty sojusz w walce przeciwko Habsburgom. Do pierwszych trzech gmin, które później przybrały nazwę kantonów, dołączyły kolejne, zarówno wiejskie, jak i miejskie, co miało zdecydowanie większe znaczenie, gdyż te obejmowały bogate tereny leżące na szlakach handlowych dzisiejszych Niemiec do Italii, czyli obszary późniejszych kantonów Zurych, Lucerna i Berno¹⁵. Warto zwrócić uwagę, że przystępowanie kolejnych kantonów do sojuszu nie dokonywało się wyłącznie w drodze dobrowolnie zgłoszonego akcesu, ale także w efekcie podbojów. Kantony opierały się przy tym jedynie na umowach między sobą. Poszczególne z nich, a także miasta i gminy zachowały wszystkie swoje dotychczasowe uprawnienia i przywileje i w sposób całkowicie suwerenny kształtowały swoją politykę wewnętrzną i zewnętrzną, zawierały umowy i traktaty, powiększały drogą wykupu z rąk mniejszych panów feudalnych swe posiadłości, nakładały i pobierały cła. Nie starano się w żaden sposób unifikować rozwiązań ustrojowych przyjętych przez pozostałych członków sojuszu. W wielu gminach życie polityczne mieszkańców wiązało się ze spotkaniem wszystkich dorosłych i zdolnych do służby wojskowej mieszkańców. To oni rozstrzygali o sprawach ważnych dla swoich społeczności¹⁶.

Brak władzy centralnej nie ułatwiał współpracy sojuszowi, zwłaszcza gdy składał się już z ośmiu kantonów: Uri, Schwyz, Unterwalden, Glarus, Zug, Lucerna, Berno, Zurych. W tej sytuacji w celu załatwienia bieżących spraw kantony wysyłały swoich delegatów, którzy zbierali się na obrady. Ich miejscem początkowo była kaplica pustelni, zwana Kienholz. Potem spotykano się w kolejnych miastach. Wreszcie od 1415 roku miejscem stałych, corocznych spotkań stało się miasto Baden. Kantony na posiedzenia tego zgromadzenia wysyłały swoich najwybitniejszych przedstawicieli, burmistrzów i innych członków władz lokalnych. Na obrady przybywali z wytyczonymi instrukcjami. Różnice interesów bywały niekiedy spore, a decyzje podejmowano wyłącznie jednomyślnie. Każdy z uczestników otrzymywał protokół z obrad, aby przedstawić go w swoim kantonie. Z czasem zgromadzenie to zaczęło określać Sejmem Związkowym. Nie posiadał on żadnych organów wykonawczych, co oznaczało, że jednomyślnie przyjęte uchwały musiały być wprowadzane w życie przez władze kantonalne za pomocą własnych środków. Zasadniczymi zadaniami, jakie stały przed tak pomyślanym zgromadzeniem były: troska o poprawę stanu dróg i ich bezpieczeństwo, obronność, gwarantowanie obcym kupcom swobody poruszania się po terytorium kraju oraz prowadzenie odwoławczych spraw sądowych, tak w sprawach publicznych, jak i prywatnych¹⁷.

¹⁵ P. Sarnecki, *Zgromadzenie Federalne. Parlament Konfederacji Szwajcarskiej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2003, s. 5.

¹⁶ J. Wojtowicz, *Historia Szwajcarii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 52.

¹⁷ Tamże, s. 53 i n.

Poszukiwanie genezy parlamentaryzmu na ziemiach belgijskich jawi się jako zadanie szczególnie trudne. Wynika to z faktu, że mieszkańcy dzisiejszej Belgii bardzo długo nie mieli świadomości własnej odrębności. Wchodzące początkowo w skład imperium karolińskiego ziemie belgijskie, nie znalazły się po podziale w myśl układu z Verdun w jednych rękach. Tereny położone wzdłuż rzeki Skaldy zostały od siebie oddzielone. Późniejsze najazdy normandzkie doprowadziły do dalszego podziału terenów późniejszej Belgii na wiele udzielnych państewek, skazanych przez kilka wieków na walkę o utrzymanie niezależności wobec władców Francji i Niemiec, pod których zwierzchnictwem znalazły się w wyniku podziału imperium karolińskiego¹⁸. Sytuacja zmieniła się nieco po śmierci ostatniego hrabiego Flandrii Ludwika de Male w 1384 roku, kiedy do władzy doszła dynastia burgundzka. Jej kolejni książęta zdołali podporządkować sobie większość księstw tego regionu oraz podjęli próbę wprowadzenia instytucji centralnych i jednorodnej administracji¹⁹.

W tym okresie w wielu księstwach, określanych przez władców burgundzkich dążących do centralizacji państwa jako prowincje, istniały już przedstawicielstwa stanów. Nie miały one tak dużego pola działania jak na ziemiach austriackich czy niemieckich. Warto jednak zwrócić uwagę, że w Hainaut określano je w XIV wieku jako parlament, a w Brabancji nosiły nazwę stanów. Stany składały się z przedstawicieli szlachty, kleru i miast. Ich głównym uprawnieniem było ustalanie podatków, prerogatywa, z którą wiązało się prawo do petycji i skarg. Poza nimi prapoczątków belgijskiego parlamentaryzmu doszukiwać się można w instytucjach centralnych powołanych do istnienia przez władców burgundzkich. Początkowo istniała Rada Książęca składająca się z wybitnych osobistości, ambasadorów, dygnitarzy wojskowych i cywilnych. Na jej czele stał kanclerz burgundzki, pierwszy doradca księcia i strażnik pieczęci. Kiedy Filipowi Dobremu udało się wyzwolić część swych prowincji francuskich spod jurysdykcji parlamentu paryskiego, przekształcił Radę Książęcą w Wielką Radę Objazdową. Następca Filipa, Karol Zuchwały podzielił Radę Objazdową na Radę Prywatną, zajmującą się sprawami politycznymi i ustawami oraz Izbę Obrachunkową. Funkcjonowanie Rady Prywatnej oraz przedstawicielstw stanowych w poszczególnych księstwach w pewnym tylko stopniu uznać można za narodziny tradycji parlamentaryzmu. Moment ten z pewnością przynosi jednak rok 1463, kiedy wzorem Francji powołano do istnienia Stany Generalne. Był to organ złożony z delegatów wybranych przez stany poszczególnych prowincji. Mimo że nie były zwoływane często, stały się instytucją mającą poważny wpływ na kształtowanie się świadomości narodowej, poczucia odrębności i wspólnoty terytorialnej²⁰.

¹⁸ J. Łaptos, *Historia Belgii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1995, s. 20.

¹⁹ E. Fix, *Niedergang des Nationalstaates? Zur konstitutiven Rolle des nation-building für die Genese von Regionalismen. Das Paradigma Belgien*, Verlag Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main 1991, s. 49.

²⁰ Tamże, s. 47 i n.

Parlamentaryzm przed rokiem 1815

Od chwili narodzin parlamentaryzmu, z najdynamiczniejszym jego rozwojem mamy do czynienia na ziemiach niemieckich. Nieodzowna wydaje się tu uwaga, że mówić można o dwóch płaszczyznach owego rozwoju: Rzeszy jako całości oraz poszczególnych jej krajów²¹. Od końca XV do połowy XVIII wieku ustalała się organizacja, sposób funkcjonowania i kompetencje sejm. Charakterystyczną cechą odróżniającą go od innych tego typu zgromadzeń, było to, że nie reprezentował on stanów pojmowanych jako pewna kategoria ludności, która wybierałaby swoich przedstawicieli do parlamentu, jak było to we Francji, Anglii i Polsce. Każdy książę, hrabia lub wolny pan – baron miał prawo zasiadania w parlamencie, jeśli dysponował „stanowością” indywidualnie. Parlament nie był tedy zgromadzeniem reprezentantów, ale uprawnionych do tego osób²². Sejm Rzeszy składał się z trzech kolegiów. W skład pierwszego, kolegium książąt elektorów, wchodził palatyn Renu, król czeski, margrabia brandenburski, książę saski oraz arcybiskupi Kolonii, Moguncji i Trewiru. Od XVII wieku do tego składu weszli władcy Bawarii i Hanoweru. Drugie kolegium złożone było z dwóch grup uczestników. W pierwszej zasiadali w liczbie 94 władcy terytorialni, bezpośrednio zależni od cesarza, do drugiej zaliczali się hrabiowie, „wolni panowie” i prałaci. Zasiadali oni w sześciu kuriach: dwóch duchownych i czterech świeckich. Trzecie kolegium składało się z 51 przedstawicieli miast i tylko w nim byli reprezentanci wyłonieni w drodze wyborów przez rady miejskie. Charakterystyczny był sposób liczenia głosów w sejmie Rzeszy. Pierwsze i trzecie kolegium miało tyle głosów, ilu zasiadało w nim członków. Drugie zaś, mimo że zasiadało w nim ponad 200 osób, ze względu na to, iż kurie miały po jednym głosie, łącznie przypadło im 100²³.

Sejm Rzeszy nie miał stałego miejsca ani terminu obrad, zwoływał go cesarz po zasięgnięciu rady elektorów. W czasie pomiędzy sesjami obradowała komisja, której uchwały musiał zatwierdzać cesarz. Każde kolegium procedowało osobno, a dopiero uchwała przyjęta przez trzy kolegia stanowiła opinię, która po zatwierdzeniu przez cesarza była ustawą. Od 1663 roku sejm Rzeszy stał się nieustającym z siedzibą w Ratyzbonie. Jak zauważa Stanisław Grodziski, wbrew pozorom reforma ta oznaczała upadek znaczenia tej instytucji, ponieważ elektorów i pozostałych książąt nie było stać na udział w ciągłych obradach i nie przybywali osobiście do Ratyzbony, ale wysyłali tam jedynie swoich przedstawicieli zaopatrzonych w instrukcje, które utrudniały uchwalenie jakiejkolwiek sprawy²⁴. Kompetencje sejm uсталone zostały w pokoju westfalskim w 1648 roku i nie ulegały przez długi okres

²¹ S. Grodziski, *Porównawcza...*, s. 163.

²² J. Krasuski, *Historia Niemiec*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków 2004, s. 82.

²³ H. Olszewski, *Stany Rzeszy a Reichstag*, [w:] *Historia, idee, polityka: księga dedykowana Profesorowi Janowi Baszkiewiczowi*, red. F. Ryszka, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1995, s. 49.

²⁴ S. Grodziski, *Porównawcza...*, s. 164.

większym zmianom. Wymienić należy tu: decyzje w sprawie wojny i pokoju, zawieranie traktatów międzynarodowych, ustawodawstwo w sprawach Rzeszy jako całości, uchwalanie podatków obowiązujących całą Rzeszę oraz pobór wojska.

Wskazując na parlamenty krajów wchodzących w skład Rzeszy, mówić można już od XVII wieku o coraz dalej idącym spadku ich znaczenia. Wynikało to przede wszystkim z dążeń absolutystycznych władców poszczególnych terytoriów. Sytuacja taka była również na ziemiach austriackich, ze względu na rządzącą dynastię Habsburgów zaliczanych do Rzeszy, jak i w państwie brandenbursko-pruskim, na które ze względu na jego znaczenie należy zwrócić uwagę. O ile Fryderyk Wilhelm, zwany Wielkim Elektorem, decydował się na pertraktacje z przedstawicielstwami stanowymi w sprawie podnoszenia podatków, o tyle jego następcy po uzyskaniu od cesarza zgody na koronację, jako władcy Prus, formalnie nienależących do Rzeszy, zdecydowali o wprowadzeniu rządów gabinetowych. Dotyczyło to szczególnie okresu panowania Fryderyka Wilhelma I, który jako król podejmował decyzje w swoim gabinecie, ich wykonanie należało zaś do urzędników. W tej sytuacji od początku XVIII wieku sejmy przestano zwoływać, a wszelkie decyzje podejmowane były samodzielnie przez władzę pruskiego²⁵.

Rozwój parlamentaryzmu na ziemiach niemieckich został spowolniony w konsekwencji wojen napoleońskich i będącego ich skutkiem upadku I Rzeszy. Napoleon w 1806 roku podjął decyzję o utworzeniu Związku Reńskiego pod swoim protektorem. Złożenie przez Franciszka II korony cesarza rzymskiego i rozwiązanie sejmku oznaczało ostateczny upadek po przeszło ośmiowiekowym istnieniu I Rzeszy Niemieckiej. W skład Związku Reńskiego wchodziło 16 państw, przy czym w następnych latach poszerzano go o kolejne. Poza związkiem pozostały Prusy i Austria. Organem związku był Sejm Związkowy, którego siedzibą miał być Frankfurt, a przewodniczącym arcybiskup Moguncji. W praktyce organ ten nigdy nie zebrał się i nie obradował. Wszelkie decyzje podejmowane były przez Napoleona. Ten dopuszczał jednak możliwość ogłaszania konstytucji przez państwa wchodzące w skład Związku Reńskiego, co też przez większość z nich zostało wykorzystane. Nie powołano jednak w żadnej z części składowych Związku organu ustawodawczego czy przedstawicielskiego, ograniczając się jedynie do organów władzy wykonawczej sprawowanej głównie przez monarchów. Powołana do istnienia przez Napoleona konfederacja nie przetrwała długo. Rozpadła się już w 1813 roku, a jej formalnej likwidacji dokonał Kongres Wiedeński²⁶.

Austrię z Rzeszą Niemiecką łączył, jak wspomniano, wspólny dwór panujący, czyli Habsburgowie. O ile jednak początkowo jej wpływy nie były wielkie, z czasem zaczęła zajmować czołowe miejsce wśród państw niemieckich. Posiadłości dynastii połączone były unią personalną, nie stanowiąc zwartej całości pod względem ustroju. Państwo dzieliło się na Austrię, tereny korony świętego Wacława, czyli Czechy, Morawy i Śląsk oraz kraje korony świętego Stefana, czyli Węgry, Chorwację

²⁵ A. Gaca, K. Kamińska, *Powszechna historia...*, s. 218.

²⁶ A. Czubiński, J. Strzelczyk, *Zarys dziejów...*, s. 199 i n.

i Słowację²⁷. Rozwojowi terytorialnemu posiadłości Habsburgów nie towarzyszył wzrost znaczenia parlamentu. Spotkanie reprezentantów sejmów krajowych, do którego po raz pierwszy doszło w Innsbrucku w 1518 roku za czasów Maksymiliana I, nie stało się elementem tradycji politycznej. Malało także znaczenie sejmów krajowych. Nigdy praktycznie nie zostało dokonane ścisłe rozgraniczenie, jakie sprawy należą do kompetencji monarchy, a jakie przysługiwały sejmom. Taki stan rzeczy wiele pozostawiał do rozstrzygnięcia bieżącej sile politycznej monarchy i stanów. Coraz bardziej punkt ciężkości władzy ustawodawczej przesunął się na monarchę, który wydawał patenty, dekrety, mandaty, uniwersały i pisma odrębne. Sejmy zostały zepchnięte do roli organów, które debatowały nad sposobem wprowadzenia woli monarchy w życie. Charakterystycznym dążeniem władców do spadku znaczenia sejmów było wymuszanie na nich recesów. Władcy austriaccy już od połowy XVII wieku starali się, aby sejm podejmował uchwały do poboru określonych podatków już na kilka albo nawet kilkanaście lat naprzód²⁸. W ten sposób znaczenie sejmów malało, zbierały się one rzadziej i tylko po to, by potwierdzać wysokość podatków²⁹.

Reformy prowadzone przez władców austriackich w drugiej połowie XVIII wieku zmierzały w kierunku możliwie jak najdalej idącej unifikacji i centralizacji wielonarodowej monarchii Habsburgów. Reformy Marii Teresy i Józefa II sankcjonowały upadek sejmów krajowych. Monarchia podzielona została na prowincje z gubernatorami na czele, podległymi wiedeńskim władzom centralnym. Absolutyzm oświecony z przejęciem władzy w 1792 roku przez Franciszka II przerodził się w absolutyzm policyjny, co wiązało się z rozbudową cenzury i brakiem możliwości wyrażania jakichkolwiek opinii przez obywateli. Przegrane przez Austrię wojny napoleońskie nie zmieniły niczego w zakresie tradycji parlamentarnych na tych terenach.

Inaczej toczyły się losy parlamentaryzmu na ziemiach szwajcarskich. Mimo że luźny sojusz państw nie posiadał silnych elementów zespalających poszczególne jego części, reformacja dodatkowo stan ten pogłębiła, dzieląc kantony na protestanckie i katolickie. W 1655 roku obradujący wedle dotychczasowych zasad Sejm Związkowy obradował nad projektem burmistrza Zurychu, Johanna Wasera, dotyczącym eliminacji niedostatków dotychczasowej współpracy kantonów. Projekt proponował wprowadzenie wspólnej polityki zagranicznej i wojskowej. Nie został on jednak zaaprobowany przez kantony katolickie obawiające się nadmiernego wpływu protestantów. Uzależnienie od Francji Ludwika XIV osłabiło nieco pozycję sejmów, który stał się miejscem walki i rywalizacji poszczególnych delegatów związkowych, tworzących doraźne sojusze skierowane przeciwko innym kantonom³⁰.

Całkowitą zmianę sytuacji mieszkańców ziem szwajcarskich przynosi okres wojen napoleońskich. Warto zwrócić uwagę, że na wieść o planowanym ataku ze strony Francji, w 1797 roku na swe ostateczne posiedzenie zebrał się Sejm Związkowy,

²⁷ A. Gaca, K. Kamińska, *Powszechna historia...*, s. 213.

²⁸ H. Wereszycki, *Historia Austrii...*, s. 129.

²⁹ S. Grodziski, *Porównawcza...*, s. 165.

³⁰ J. Wojtowicz, *Historia Szwajcarii...*, s. 105.

by debatować na temat nowej sytuacji. Przegrana w wojnie sprawiła, że sojusz, dwudziestu trzech już wówczas kantonów, przestał istnieć. Powołana w 1798 roku pod protektorem Napoleona Republika Helwecka, w myśl jej konstytucji, tworzyła ze Szwajcarii jednolite, zintegrowane państwo, zmieniając kantony w zwykłe jednostki administracyjne. Nie oznaczało to jednak końca parlamentaryzmu szwajcarskiego. Zgodnie z postanowieniami konstytucji wśród organów władzy Republiki Helweckiej znalazł się dwuizbowy parlament, składający się z Wielkiej Rady, skupiającej po ośmiu deputowanych z każdego kantonu oraz Senatu, w którym zasiadało po czterech deputowanych z kantonu i byli członkowie rządu³¹.

Rozwiązania te nie utrzymały się jednak na dłużej. Powstania antyfrancuskie w Republice Helweckiej sprawiły, że Napoleon już w 1799 doprowadził do utworzenia nowego ustroju państwowego. Dokument, określany jako akt pośredniczący, przewidywał, że Szwajcaria będzie tworzyć związek 19 kantonów, na który składało się 13 tradycyjnych kantonów oraz dawni sprzymierzeńcy i poddani, jak Sankt Gallen, Gryzonja, Argowia, Tessin i Waadt. Nowe rozwiązania dotyczyły także parlamentu. Sejm Związkowy miał składać się z równej liczby przedstawicieli wszystkich kantonów i zbierać się co dwa lata. Kantony miały więc znów szeroką autonomię, przy czym polityka zagraniczna zastrzeżona pozostała wyłącznie dla władzy centralnej. Taki stan rzeczy utrzymał się do czasu zwołania Kongresu Wiedeńskiego³².

Do rozwoju parlamentaryzmu nie doszło także na ziemiach belgijskich. Tereny te, określane jako Niderlandy Południowe, znajdowały się w strefie wpływów Francji i Hiszpanii, prowadząc jednocześnie walki z późniejszą Holandią. Sytuacja taka nie sprzyjała braniu pod uwagę interesu stanów, stąd ukształtowane w XV wieku Stany Generalne z czasem odgrywać zaczęły coraz mniejszą rolę. W okresie reformacji zebrały się one w 1576 roku i wówczas to wypracowały pakt określany mianem Pacyfikacji Gandawskiej, który przewidywał zespolenie wysiłków w walce z wojskami hiszpańskimi i powrót do dawnych swobód i przywilejów. Stany Generalne miały stać się dobrowolnie zwoływanym zgromadzeniem, wypracowującym wspólną linię działania, głównie w odniesieniu do negocjacji z namiestnikiem czy królem. W dwa lata później te same Stany Generalne przyjęły projekt pokoju religijnego, uznającego wolność wyznania na terenie całych Niderlandów. Po przejęciu władzy przez parę arcyksiążęcą Alberta i Izabelę pojawiły się z ich strony silne dążenia do wprowadzenia absolutyzmu, co prowadziło do lekceważenia Stanów Generalnych, a gdy odmówiły one finansowania wojen planowanych przez władców, w 1600 roku rozwiązali tę instytucję, by następnie nie zwoływać jej do roku 1632³³. Wówczas to w obliczu kolejnych konfliktów zbrojnych, Izabela zwołała Stany Generalne, aby pozwolić im negocjować warunki pokoju z republiką holenderską. Po śmierci Izabeli w 1633 roku, zgodnie z wcześniejszą umową, rządy w Niderlandach Południowych przejął Filip IV Habsburg, król Hiszpanii, który natychmiast rozwiązał Stany

³¹ P. Sarnecki, *Zgromadzenie Federalne...*, s. 6.

³² J. Wojtowicz, *Historia Szwajcarii...*, s. 150.

³³ J. Łaptos, *Historia Belgii...*, s. 77 i n.

Generalne, a przedstawiciele szlachty zaangażowanych w negocjacje z Holandią aresztowano lub zmuszono do opuszczenia kraju³⁴.

Przejęcie władzy przez Karola VI oznaczało wzrost tendencji absolutystycznych, a wszelkie ustępstwa, jakie czynił kosztem ziem belgijskich, miały na celu uznanie przez mocarstwa europejskie sankcji pragmatycznej, zapewniającej władzę jego córce, Marii Teresie. Oświecony absolutyzm Józefa II prowadził z kolei do całkowitej centralizacji państwa i likwidował nawet lokalne tradycje parlamentarne, usuwając instytucję Stanów Prowincjonalnych. Taka sytuacja doprowadziła do buntu mieszkańców ziem belgijskich i wybuchu rewolucji brabanckiej. W konsekwencji w 1790 roku po niemal 160 latach zebrały się Stany Generalne i proklamowały utworzenie Stanów Zjednoczonych Belgii z parlamentem, wzorowanym na kongresie Stanów Zjednoczonych Ameryki, Najwyższym Kongresem Stanów Zjednoczonych Belgii. Śmierć Józefa II i koncyliacyjne dążenia jego następcy, Leopolda II nie zdążyły jednak zahamować ruchów rewolucyjnych, które rozpoczęły się w 1798 roku na ziemiach belgijskich. Wojna Francji z Austrią z 1792 roku przeszkodziła w rozwoju rysującej się autonomii Niderlandów Południowych. W 1795 roku rewolucyjne wojska francuskie zdobyły tereny Republiki Zjednoczonych Prowincji, przekształcając ją w Republikę Batawii. W tym samym roku Niderlandy austriackie, księstwa Liège i Stavelot-Malmédy włączone zostały do Francji. Warto zwrócić uwagę, iż zdarzenie to sprawiło, że po raz pierwszy tereny mające stanowić w przyszłości podstawy państwa belgijskiego, zostały połączone. Na jakąkolwiek autonomię Niderlandy Południowe nie mogły liczyć. Podzielone zostały na dziewięć departamentów, zlikwidowano autonomię prowincji, a nawet zniesiono ich historyczne nazwy. Do czasów Kongresu Wiedeńskiego nie istniał też na tych terenach jakikolwiek organ, nawiązujący do Stanów Generalnych³⁵.

Parlamentaryzm w latach 1815–1918

Istotne dla budowy nowego ładu europejskiego, a w szczególności dla losów ziem austriackich, belgijskich, niemieckich i szwajcarskich są postanowienia Kongresu Wiedeńskiego. Zasadniczym celem spotkania przedstawicieli mocarstw było uporządkowanie mapy politycznej Europy po wojnach napoleońskich³⁶. Zmiany te, jak można się było spodziewać, otwały też nowe etapy rozwoju parlamentaryzmu na ziemiach każdego z analizowanych państw.

Sprawy niemieckie potoczyły się nieco innym torem niż powszechnie oczekiwano. Spodziewane zjednoczenie rozproszonych księstw niemieckich nie dokonało się. Powołano jednak do życia Związek Niemiecki, konfederację suwerennych państw, złożoną początkowo z 39, a po upadku kilku z nich, z 33 księstw. W skład związku wchodził także obcy monarchowie z tytułu posiadania ziem niemieckich,

³⁴ Tamże, s. 89.

³⁵ Tamże, s. 121 i n.

³⁶ M. Żywczyński, *Historia powszechna. 1789–1870*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 185 i n.

jak król Anglii jako władca Hanoweru czy monarcha holenderski jako książę Luksemburga. Najważniejszymi terytoriami należącymi do Związku Niemieckiego były Prusy i Austria, które od samego początku rywalizowały ze sobą o przewagę w nim. Najistotniejsze, z punktu widzenia prowadzonych rozważań, wydaje się być powołanie wspólnego organu centralnego, czyli Zgromadzenia Związkowego, określane go również jako Sejm Związkowy. Jego siedzibą był Frankfurt nad Menem, a obradom przewodniczył przedstawiciel Austrii. W posiedzeniach uczestniczyło około 70 delegatów, ważniejsze państwa wysyłały ich po dwóch, trzech lub czterech, mniej ważne po jednym. Podjęta uchwała wymagała zgody większości kwalifikowanej 2/3 głosów, a zmiany konstytucyjne wymagały jednomyślności. Organem pomocniczym sejmu była Rada Ścisłjsza, która składała się z 17 pełnomocników państw związkowych. Jej decyzje podejmowane były większością głosów, przy czym ich podział dawał wyraźną przewagę większym państwom³⁷.

Niezwykle istotne dla dziejów parlamentaryzmu na ziemiach niemieckich wydaje się być postanowienie artykułu 13. aktu związkowego. Stanowił on, iż we wszystkich państwach członkowskich wydane zostaną konstytucje i powołane stanowe organy przedstawicielskie. Do 1830 roku tylko 15 państw zrealizowało ten zapis. Wprowadzono w nich dwuizbowe parlamenty. Izba wyższa miała charakter arystokratyczny, zaś system wyborczy do izby niższej bardzo ograniczał krąg wyborców. Należy zwrócić uwagę, że postanowienia tego nie zrealizowały do 1848 roku Austria i Prusy, pozostając państwami absolutystycznymi bez organu przedstawicielskiego, gdyż do takich nie można zaliczyć pruskiej Rady Państwa, która zaledwie doradzała w sprawach legislacyjnych, a jej skład zależał od woli panującego³⁸.

Kolejny etap rozwoju instytucji parlamentarnych na ziemiach niemieckich i austriackich przynoszą wydarzenia Wiosny Ludów. W obliczu rewolucji lutowej we Francji, pojawienia się ruchów opozycyjnych i zaburzeń na południu i zachodzie Niemiec, podniesiona została kwestia zjednoczenia. We Frankfurcie nad Menem spotkali się przedstawiciele poszczególnych krajów niemieckich w celu ustalenia zasad ordynacji wyborczej do parlamentu i przygotowania tymczasowej ogólnoniemieckiej władzy centralnej. Wyłoniona przez ten przedparlament Komisja Pięćdziesięciu wspólnie z sejmem Związku Niemieckiego przygotowała wybory do parlamentu. Oto w krajach niemieckich, po raz pierwszy w dziejach, miały odbyć się powszechne wybory. Obrady parlamentu, zwanego frankfurckim, rozpoczęły się 18 maja 1848 roku. Deputowani uznali, że parlament ten będzie Zgromadzeniem Konstytucyjnym. W jego łonie zaczęły stopniowo formować się grupy posłów o zbliżonych poglądach, co ma istotne znaczenie dla dalszego rozwoju niemieckiego parlamentaryzmu, gdyż z nich właśnie wyłoniły się późniejsze partie polityczne. Zasadniczym celem parlamentu było przekształcenie Niemiec w federację państw z cesarzem na czele i z demokratyczną konstytucją. Rozważano koncepcję wielkoniemiecką, wedle której

³⁷ W. Czapliński, A. Galos, W. Korta, *Historia Niemiec*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 443.

³⁸ A. Gaca, K. Kamińska, *Powszechna historia ustroju państwa*, część II, Towarzystwo Wspierania Nauki Glob, Toruń 1996, s. 135.

do federacji miały wejść niemieckie posiadłości Austrii, i małoniemiecką, zgodnie z którą miałoby cesarstwo być jedynie federacją krajów niemieckich. Dążenia parlamentu frankfurckiego nie powiodły się. Odrzucenie przez Fryderyka IV korony cesarskiej zdecydowało, iż Austria i Prusy odwołały swoich przedstawicieli, a sam parlament przeniesiono do Stuttgartu, gdzie ostatecznie zakończył obrady. W 1851 roku reaktywowano Związek Niemiecki w kształcie z 1815 roku³⁹.

Wydarzenia Wiosny Ludów doprowadziły do nadania konstytucji i odrodzenia idei parlamentaryzmu w dwóch największych państwach Związku Niemieckiego: Prusach i Austrii. Rewolucja 1848 roku w Prusach doprowadziła już w maju tego roku do zwołania Zgromadzenia Narodowego, wyłonionego w drodze powszechnych, równych i tajnych wyborów. Jego celem było uchwalenie konstytucji, jednak nie udało mu się tego dokonać, gdyż w grudniu zostało rozwiązane i rozpędzone siłą. Król wydał oktrojowaną przez siebie konstytucję, która częściowo opierała się na projekcie Zgromadzenia Narodowego. Parlament utracił jednak swoją zapowiadaną wcześniej pozycję ustrojową. Król miał prawo poza parlamentem wydawać rozporządzenia, jak również mógł ogłaszać stan wojenny, a ponadto obie izby utraciły prawo zbierania się z własnej inicjatywy. Kiedy fala rewolucyjna opadła, najpierw ogłoszono nowe prawo wyborcze wprowadzające trzyklasowy, cenzusowy, pośredni system głosowania, co zapewniło w niższej izbie parlamentu przewagę konserwatystom. Wreszcie w 1850 roku monarcha ogłosił nową, reakcyjną konstytucję, przewidującą rządy osobiste króla. Ten dzielił prawo władzy ustawodawczej z parlamentem, a ponadto posiadał względem uchwał parlamentu weto absolutne. Monarcha zwoływał izby i zamykał sesje. Miał też prawo rozwiązywania obydwu izb. Wyższa z nich, Izba Panów, miała charakter arystokratyczny, składała się członków dziedzicznych i dożywotnich, powołanych przez króla w liczbie 90. Pozostała część 180-osobowej izby wyłaniana była w drodze pośrednich i cenzusowych wyborów. Czynne i bierne prawo wyborcze posiadały tylko osoby płacące najwyższe podatki. Cenzus wieku przy biernym prawie wyborczym wynosił 40 lat. Izba Posłów liczyła pierwotnie 335 osób, przy czym stale wzrastała dochodząc w 1876 roku do 443. Jej skład był wyłaniany w głosowaniu powszechnym, lecz nierównym i pośrednim. Prawo głosowania przysługiwało mężczyznom, którzy ukończyli 24. rok życia. Ludność uprawniona do głosowania podzielona była na trzy klasy, w zależności od stanu majątkowego. Każda klasa wybierała równą liczbę elektorów, a ci dopiero wybierali posłów. Taki sposób głosowania dawał przewagę warstwom zamożniejszym i reprezentującym ich konserwatystom. Ministrowie powoływani przez króla odpowiadali przed nim, a nie przed parlamentem. Taki kształt parlamentu pruskiego obowiązywał do rewolucji listopadowej w 1918 roku. Państwo pruskie pozostało więc monarchią biurokratyczną, rządzoną absolutystycznymi metodami, reprezentacja parlamentarna z czasem odgrywać zaczęła coraz mniejszą rolę⁴⁰.

³⁹ J. Wąsicki, *Rzesa i państwa niemieckie, 1815–1914*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1983, s. 201 i n.

⁴⁰ Por. J. Krasuski, *Historia Niemiec...*, s. 196; K. Krasowski, M. Krzymkowski, K. Sikorska-Dzięgielewska, J. Walachowicz, *Historia...*, s. 268.

Nie mniej skomplikowane, w wyniku wydarzeń Wiosny Ludów, okazały się próby wprowadzenia parlamentaryzmu w Austrii. Wybuch rewolucji sprawił, że już w kwietniu 1848 roku cesarz Ferdynand I oktrojował konstytucję. Poza licznymi wolnościami przewidywała ona utworzenie dwuizbowego parlamentu. Pierwsza z izb, Senat, miała składać się z arcyksiążąt oraz senatorów nominowanych przez cesarza oraz wybranych przez najzaciejszą arystokrację. Skład Izby Posłów miał być wyłoniony w drodze wyborów pośrednich, ograniczonych cenzusem majątkowym, wieku, stabilizacji i płci. Ustawy wymagały zgody obydwu izb podjętej większością głosów oraz sankcji cesarskiej. Wybuch drugiej fali rewolucji był wyrazem rozczarowania postanowieniami konstytucji. W tej sytuacji cesarz ogłosił wybory do jednoizbowego sejmiku, nieograniczone dotychczasowymi cenzusami, aby nowa konstytucja została wprowadzona głosami wyłonionych przedstawicieli. Obrady sejmiku w Wiedniu, przerywane działaniami wojennymi, zostały przeniesione do Kromieryża. Organ ten nigdy nie zakończył swoich prac, gdyż nowy cesarz, Franciszek Józef, rozwiązał konstytuante i sam oktrojował w marcu 1849 roku konstytucję, określaną jako ołomuniecka. Zakładała ona, że władza ustawodawcza podzielona będzie na państwową i krajową, a sprawować będzie ją cesarz, Sejm Związkowy – Reichstag oraz Landtagi – sejmy krajowe. Reichstag miał być dwuizbowy. Izbę wyższą tworzyć mieli delegaci poszczególnych landtagów, zaś izbę niższą deputowani wybrani w cenzusowych wyborach. Również ta konstytucja nie weszła w życie. Cesarz uchylił ją patentem sylwestrowym z 1851 roku. Od tego czasu Austria znów była krajem rządzonym absolutystycznie⁴¹.

Tymczasem postępująca rywalizacja Prus i Austrii w Związku Niemieckim nie zwiastowała szybkiego zjednoczenia Niemiec. Przyspieszyła je dopiero zręczna polityka Bismarcka, który stanął na czele rządu pruskiego w 1862 roku. Potrafił on wykorzystać animozje pomiędzy poszczególnymi krajami niemieckimi. Zwycięstwo Prus w wojnie z Austrią położyło kres istnieniu Związku Niemieckiego. Nowo powstały w 1867 roku Związek Północno-Niemiecki stawiał sobie za cel zjednoczenie państw leżących na północ od linii Menu. Nie był to już sojusz państw, ale federacja oparta na wspólnej konstytucji. Przewidywała ona funkcjonowanie parlamentu – sejmiku Rzeszy, Reichstagu. Kadencja parlamentu trwała 3 lata, miał się on zbierać przynajmniej raz do roku. Składał się z posłów wybieranych w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich i tajnych. Do kompetencji sejmiku Rzeszy należało prawo zgłaszania projektów ustaw i ich stanowienie oraz ratyfikacja traktatów międzynarodowych. Ustawodawstwo Związku miało pierwszeństwo przed krajowym. Drugim organem kolegalnym o kompetencjach ustawodawczych była Rada Związku – Bundestag. Składał się on z przedstawicieli poszczególnych państw członkowskich. Choć zasiadało w nim 43 przedstawicieli, aż 17 z nich było reprezentantami Prus, co w praktyce oznaczało, iż bez ich zgody żadna ustawa nie mogła zostać przyjęta⁴².

⁴¹ Por. H. Wereszycki, *Historia Austrii...*, s. 129.

⁴² W. Czapliński, A. Galos, W. Korta, *Historia Niemiec...*, s. 516 i n.

Kolejny, ostatni etap zjednoczenia, nastąpił w konsekwencji sprowokowanej przez Prusy wojny z Francją. Włączenie części Alzacji i Lotaryngii oraz uzyskanie 5 mln franków kontrybucji sprawiło, że do Związku Północno-Niemieckiego przyłączyły się Badenia, Hesja, Bawaria i Wirtembergia. 1 stycznia 1871 roku proklamowano powstanie II Rzeszy Niemieckiej. W jej skład wchodziło 25 państw związkowych: 22 monarchie i trzy wolne miasta. Konstytucja nowego państwa uchwalona została w kwietniu 1871 roku. Była ona podobna w swych postanowieniach do ustawy zasadniczej Związku Północno-Niemieckiego. Organami ustawodawczymi pozostały sejm Rzeszy i Rada Związku. Pierwszy z organów składał się z 397 posłów, wybieranych na terenie całej Rzeszy w okręgach jednomandatowych, w głosowaniu powszechnym, równym, bezpośrednim i tajnym na trzy lata, a od 1888 roku na pięć lat. Prawa wyborcze przysługiwały mężczyznom, którzy ukończyli 25. rok życia. Rada Związku składała się z pełnomocników mianowanych przez rządy poszczególnych państw niemieckich, ich liczba zaś zależała od liczby ludności danego kraju. Członkowie Rady Związku otrzymywali od swoich rządów wiążące instrukcje w każdej dyskutowanej sprawie. Obradom Rady przewodniczył kanclerz. Praktyka funkcjonowania ustroju II Rzeszy doprowadziła do daleko idącej unifikacji, zacierała różnic pomiędzy poszczególnymi państwami niemieckimi. Na proces ten w dużej mierze wpływ miała zasada, zgodnie z którą prawo Rzeszy było ponad prawem krajowym. Taki kształt niemieckiego parlamentu utrzymał się aż do kresu istnienia II Rzeszy w 1918 roku⁴³.

Austria w wyniku przegranej wojny z Prusami straciła wpływ na bieg spraw ogólnoniemieckich. Narastające konflikty w wielonarodowościowej monarchii wymagały reform. W 1860 roku cesarz wydał dyplom październikowy, obiecujący wprowadzenie ustroju konstytucyjnego, w którym funkcjonowałby parlament. Takie zobowiązania okazały się niewystarczające, dlatego Franciszek Józef w 1861 wydał patent lutowy, na mocy którego w ciągu kolejnych miesięcy funkcjonować zaczął drugi po okresie Wiosny Ludów parlament, noszący formalną nazwę Rady Rzeszy. Składał się on z dwu izb. Izba Panów złożona była z pełnoletnich książąt domu cesarskiego, członków dziedzicznych mianowanych przez cesarza spośród najbogatszej arystokracji, arcybiskupów i biskupów z tytułami książąt oraz mianowanych przez cesarza dożywotnio osób zasłużonych. W Izbie Deputowanych miało zasiadać 343 członków, wybieranych na sześcioletnią kadencję przez zgromadzenia parlamentarne poszczególnych krajów cesarstwa. Zachowany został tu jednak system kurialny, który uzależniał siłę głosu obywatela od jego stanu majątkowego, co sprawiło, że najbiedniejsi mieli najmniejszy wpływ na obsadę izby. Prawa obu izb były jednakowe. Parlament taki funkcjonował tylko do 1865 roku. Opór Węgrów sprawił, że w 1867 roku doszło do przekształcenia państwa w monarchię dualistyczną, Austro-Węgry. Parlament tego państwa nie zmienił się znacznie w stosunku do jego kształtu wyznaczonego patentem lutowym. Skład Izby Panów pozostał

⁴³ K. Krasowski, M. Krzymkowski, K. Sikorska-Dzięgielewska, J. Walachowicz, *Historia...*, s. 273 i n.

bez zmian, jedynie krąg uprawnionych do głosowania stale się poszerzał. W 1873 roku wprowadzono wybory bezpośrednie, od 1896 istniała piąta kuria – głosowania powszechnego. Wreszcie w 1907 wprowadzono wybory równe i tajne, znosząc system kurialny. Aż do upadku monarchii w 1918 roku utrzymał się system parlamentu dwuizbowego, w którym każda z izb, mimo innej genezy, miała te same kompetencje, do których należało głównie ustawodawstwo⁴⁴.

Nieco mniej burzliwe od sytuacji na ziemiach niemieckich i austriackich pozostają dzieje parlamentaryzmu szwajcarskiego. Kongres Wiedeński uznał oficjalnie neutralność tego państwa. Związek Szwajcarski odrodził się w 1815 roku, składając się teraz z 22 kantonów. Zgodnie z uchwaloną w toku wielu sporów konstytucją, najwyższą władzą związku pozostał Sejm Związkowy złożony z 22 członków, po jednym z każdego kantonu. Każda część składowa państwa zachowała suwerenność i szeroki zakres kompetencji, jednak bez prawa zawierania umów z obcymi państwami. Parlament miał zbierać się kolejno w Zurychu, Bernie i Lucernie, a burmistrz miasta – gospodarza miał pełnić funkcję prezydenta⁴⁵.

Taki system relacji między kantonami nie utrzymał się jednak długo. W 1847 roku wybuchła wojna domowa, której główną przyczyną było odmienne zdanie na temat zakresu centralizacji państwa. Szybkie zakończenie konfliktu i pojednanie zwaśnionych kantonów pozwoliło w 1848 roku na przygotowanie nowej konstytucji. Jej projekt został poddany pod głosowanie ludności. Opowiedziały się za nim większość, czyli 15 kantonów i jeden półkanton, przy głosach 7 kantonów i jednego półkantonu przeciw. Nowa konstytucja przekształcała państwo w federację, w której część spraw, takich jak polityka zagraniczna, prawo wypowiedzania wojny i zawierania pokoju, organizacja i kontrola armii, kształcenie oficerów, administracja celi, poczty, miary i wagi oraz system finansowy zostały zarezerwowane dla kompetencji władz związkowych. Powołano też dwuizbowy parlament wybierany w wyborach powszechnych. Rada Narodowa składała się ze 111 deputowanych wybieranych według zasady jeden przedstawiciel na 20 000 mieszkańców, zaś Rada Stanu złożona była z 44 osób, przy czym po dwie reprezentowały każdy kanton. Konstytucja powoływała też siedmioosobowy rząd, złożony z przedstawicieli różnych kantonów wybieranych na trzy lata. W obliczu zjednoczenia Niemiec i Włoch w 1874 roku uchwalona została nowa konstytucja, która rozszerzała kompetencje władz federalnych. Pozycja ustrojowa i struktura parlamentu nie uległy w niej zmianie⁴⁶.

W konsekwencji ustaleń Kongresu Wiedeńskiego tereny Belgii wraz z Niderlandami Północnymi, czyli Holandią, znalazły się w jednym państwie, rządzone przez Wilhelma Orańskiego. Na Belgów rozciągnięte zostały postanowienia konstytucji okrojowanej Holendrom przez Wilhelma I w 1814 roku. Zasadniczy problem

⁴⁴ P. Sarnecki, *Parlament Federalny Republiki Austrii*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1996, s. 6–7.

⁴⁵ J. Wojtowicz, *Historia Szwajcarii...*, s. 155.

⁴⁶ Por. P. Sarnecki, *Zgromadzenie Federalne...*, s. 6–7; M. Żywczyński, *Historia powszechna...*, s. 352–353; J. Wojtowicz, *Historia Szwajcarii...*, s. 167 i n.

już na początku dotyczył proporcji miejsc, jakie w Stanach Generalnych mieli otrzymać reprezentanci obu części królestwa. Choć Belgów było niemal dwa razy więcej niż Holendrów, ostatecznie przyjęto tę samą liczbę reprezentantów dla każdej z części królestwa. Belgom udało się przeforsować dwuizbowość Stanów Generalnych. Pierwsza Izba⁴⁷ w całości mianowana była przez króla, zaś Druga Izba pochodziła z wyborów przeprowadzanych według cenzusu majątkowego. Nowa sytuacja polityczna Belgów nie była korzystna. Monarcha o silnych tendencjach absolutystycznych zdecydowanie faworyzował Holendrów, powierzając im większość stanowisk państwowych. Ponadto Wilhelm Orański stale walczył z belgijskim katolicyzmem. Wieści o rewolucji na ulicach Paryża w 1830 roku doprowadziły do wybuchu zwycięskiego dla Belgów powstania i ogłoszenia 4 października 1830 roku niepodległości. Już miesiąc później odbyły się wybory do Kongresu Narodowego. Ten szybko przystąpił do prac nad konstytucją nowego państwa. Wśród debat na temat ustroju Belgii zwyciężyły poglądy monarchistów⁴⁸.

Konstytucja Belgii uchwalona została przez Kongres Narodowy 7 lutego 1831 roku. Ponieważ nowo powstałe państwo nie miało wypracowanej własnej koncepcji ustrojowej, sięgnięto po wzorce obce, w szczególności pochodzące z konstytucji Holandii oraz z francuskiej karty konstytucyjnej z 1830 roku. Ostatecznie zdecydowano o dwuizbowej strukturze parlamentu, wyrażając przekonanie, że Senat spełniać będzie rolę czynnika moderującego działalność Izby Reprezentantów. Władza ustawodawcza, według nowej konstytucji, należała do izb oraz do króla. Parlament miał przewagę nad władzą wykonawczą dzięki wprowadzeniu zasady nietykalności króla i odpowiedzialności ministrów. Wyrażne było zastrzeżenie, że nie można zasiadać w obydwóch izbach. Uchwały podejmowane miały być bezwzględną większością głosów w obecności większości członków każdej z izb. Miały one także prawo inicjatywy ustawodawczej, wprowadzania zmian do projektów ustaw oraz kierowania interpelacji do ministrów. Konstytucja przewidywała, że połowa składu parlamentarzystów i senatorów odnawiana będzie w połowie kadencji każdej z izb, a tylko w przypadku rozwiązania parlamentu odnawiany będzie cały skład obydwu izb. Izba Reprezentantów miała się składać z 200 deputowanych wybieranych w wyborach bezpośrednich i tajnych na cztery lata. Bierne prawo wyborcze przysługiwało mieszkającym w Belgii obywatelom tego państwa, którzy ukończyli 25 lat i korzystali z pełni praw cywilnych i politycznych. Izba wyższa, Senat, wybierana była pierwotnie na ośmioletnią kadencję, w wyborach bezpośrednich, według zasady proporcjonalności. Senatorem mógł zostać Belg spełniający wymogi bycia deputowanym do Izby Reprezentantów, który skończył 40 lat. W skład Senatu wchodził też następca tronu po ukończeniu 18 lat. Posiedzenia wyższej izby poza okresem

⁴⁷ Pierwszą Izbę należy tu rozumieć jako wyższą.

⁴⁸ X. Mabilie, *Histoire politique de la Belgique*, CRISP, Bruksela 1986, s. 112 i n.

sesji Izby Reprezentantów były nieważne z mocy prawa. Ordynacja wyborcza do obydwu izb opierała się na cenzusie majątkowym⁴⁹.

Lakoniczność przepisów i ogólnikowy charakter rozstrzygnięć dotyczących władzy państwowej, w tym również parlamentu, sprawiają, że większość konstytucyjnych rozwiązań, mimo upływu bez mała 170 lat od uchwalenia belgijskiej ustawy zasadniczej, pozostaje nadal aktualna. Dyskusje w gronie deputowanych, a zwłaszcza spór pomiędzy katolikami i liberałami, sprawiły, że w 1893 roku wprowadzono poprawkę do konstytucji, która zmieniła nieco oblicze parlamentu. Podstawowa zmiana dotyczyła upowszechnienia prawa wyborczego. Od teraz prawo głosu miał każdy obywatel belgijski powyżej 25. roku życia, posiadający mieszkanie lub dom i płacący odpowiedni podatek. Dwa dodatkowe głosy przysługiwały posiadaczom dyplomów szkoły wyższej lub średniej, przy czym jeden wyborca nie mógł kumulować więcej niż trzech głosów. Zmiana sprawiła, że liczba uprawnionych do głosowania wzrosła ze 136 775 do 1 370 687 osób, dysponujących w sumie 2 111 127 głosami. Poprawka do konstytucji przewidywała także obowiązkowy udział w wyborach i ustanawiała prowincję jako okręg wyborczy, co dało możliwość przejścia do systemu proporcjonalnego w 1899 roku. Zmieniono także skład osobowy senatorów. Tylko połowa z nich pochodziła z wyborów bezpośrednich, pozostali wybierani byli przez rady prowincjonalne. Dopuszczono także możliwość przyjmowania płatnych stanowisk ministerialnych przez członków obu izb parlamentu⁵⁰.

Lata 1815–1918 stanowią ważny etap w rozwoju parlamentaryzmu na ziemiach austriackich, belgijskich, niemieckich i szwajcarskich. Powstają wówczas pierwsze konstytucje oraz próby uczynienia z instytucji parlamentu organu pretendującego do realizacji idei ludowładztwa. Dążenia te nie wszędzie zostają zrealizowane, ale ogromną rolę ogrywa to, że takie starania były czynione. Na ziemiach niemieckich nie zakończyły się one w tym okresie powodzeniem. Austriackie rozwiązania w zakresie budowy instytucji parlamentu wynikały głównie z dążeń mieszkańców wielonarodowej monarchii. Powstanie samodzielnego państwa belgijskiego przynosi możliwość rozwoju parlamentu, który ewoluuje w zakresie sposobu kreacji, stając się w coraz większym stopniu organem przedstawicielstwa narodowego. W Szwajcarii udało się z kolei zbudować stabilną tradycję parlamentaryzmu, której zasadnicze idee przetrwały do dzisiaj.

Parlamentaryzm w okresie międzywojennym

Pierwsza wojna światowa zmieniła polityczny kształt Europy. Dwa z analizowanych państw, Austria i II Rzesza współtworzyły blok, który w konflikcie tym poniósł druzgocącą porażkę. Taka sytuacja doprowadziła do radykalnej przebudowy

⁴⁹ Por. J. Łaptos, *Historia Belgii...*, s. 157; E. Zieliński, *Parlament Belgii*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1994, s. 6–7; A. Budzanowska, *Parlament Federalny Belgii*, [w:] *Parlamenty państw europejskich*, red. J. Czajkowski, M. Grzybowski, Księgarnia Akademicka, Kraków 2005, s. 204–205.

⁵⁰ E. Zieliński, *Parlament Belgii...*, s. 7.

sytemu politycznego każdego z nich. Przegrana w wojnie i związane z nią nastroje nie pozostały też bez wpływu na praktykę jego funkcjonowania ani na kształt i znaczenie parlamentu. Okres międzywojenny przyniósł zdecydowanie mniejsze zmiany w zakresie kształtu parlamentaryzmu belgijskiego i szwajcarskiego.

Kłęska państw centralnych oraz fala ruchów rewolucyjnych, które opanowały ziemie niemieckie u schyłku 1918 roku, doprowadziły do obalenia ustroju monarchicznego we wszystkich państwach niemieckich i przekształcenia II Rzeszy w republikę parlamentarną. Na początku 1919 roku odbyły się wybory do Zgromadzenia Narodowego oraz do sejmów krajowych. Miejscem obrad zgromadzenia wybrano Weimar, nie tylko ze względu na rewolucyjne nastroje w Berlinie, ale głównie po to, by zerwać z pruską i cesarską tradycją. To właśnie od nazwy tej miejscowości pochodzi określenie ukształtowanego tutaj ustroju mianem Republiki Weimarskiej. Mała Konstytucja uchwalona w lutym 1919 roku uznawała, że Rzesza przekształciła się w republikę związkową. Najważniejszym zadaniem Zgromadzenia było uchwalenie nowej ustawy zasadniczej. W jej pierwszym projekcie państwo miało przyjąć charakter unitarny, a rządy parlamentarne miały umożliwiać zachowanie określonej autonomii krajów, w których również funkcjonowałyby landtagi, mające przewagę nad rządami krajowymi. Tak zakrojona propozycja przemiany ustrojowej nie znalazła jednak akceptacji. W uchwalonej w sierpniu 1919 roku konstytucji, określonej jako weimarska, zdecydowano, że Niemcy będą demokracją parlamentarną z elementami demokracji bezpośredniej przy zachowaniu pewnej kontynuacji ustroju II Rzeszy⁵¹. Owym elementem kontinuum miało być pozostawienie suwerenności państwom niemieckim, co zaowocowało wprowadzeniem federalnej struktury państwa. Każdy najpierw z 21 a później 18 krajów miał być republiką posiadającą własny parlament, rząd i odrębną konstytucję. Wszystkie sprawy niezaliczane do kompetencji wspólnych organów Rzeszy, pozostawiono w gestii władz krajowych sfederowanych landów⁵².

Konstytucja wskazywała jako organy ustawodawcze sejm Rzeszy i Radę Rzeszy. Pierwszy z nich pochodził z wyborów powszechnych, jawnych, równych, bezpośrednich i proporcjonalnych. Prawa wyborcze przyznano także kobietom, a cenzus wieku obniżono do 20 lat. Liczbę deputowanych każdego z krajów wyliczano proporcjonalnie do liczby mieszkańców, z zastrzeżeniem, że żaden kraj nie może mieć więcej niż 40% ogólnej liczby mandatów. Sejm powoływany był na kadencję czteroletnią. Zbierał się przynajmniej raz w roku oraz na każde żądanie prezydenta lub 1/3 ogólnej liczby posłów. Choć inicjatywę ustawodawczą posiadały sejm i rząd, tylko ten pierwszy miał prawo uchwalania ustaw. Konstytucja przewidywała możliwość, by prezydent odmówił ogłoszenia ustawy i odwołał się do woli obywateli wyrażanej w drodze referendum. Sejm miał prawo zmiany konstytucji, co wymagało większości kwalifikowanej 2/3 głosów, nadawał także kierunek polityce rządu,

⁵¹ K. von Beyme, *Die Parlamentarischen Regierungssysteme in Europa*, R. Piper & Co. Verlag, München 1970, s. 262–280.

⁵² K. Fiedor, *Wprowadzenie do historii Niemiec*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1994, s. 50–55.

który kontrolował. Druga izba parlamentu, Rada Rzeszy posiadała mniejszy wpływ na proces legislacyjny, mając jedynie prawo weta zawieszającego wobec ustaw sejm. Ten mógł jednak weto odrzucić większością kwalifikowaną 2/3 głosów. Rada pomyślana została jako organ reprezentujący poszczególne kraje związkowe. Każdy z nich miał w niej przynajmniej jednego delegata, a większe kraje dysponowały jednym miejscem na każdy milion mieszkańców. Przeciwwstawieniu się dominacji w radzie któregoś z większych państw, zwłaszcza Prus, służyła zasada, że jeden kraj nie może mieć więcej niż 2/5 ogólnej liczby miejsc w radzie⁵³.

Przyczyn rozwoju sytuacji w Republice Weimarskiej nie można postrzegać jedynie w niedoskonałej formule konstytucji weimarskiej, ale przede wszystkim w praktyce ustrojowej. Rozgoryczenie wojenne, konieczność płacenia reparacji, kryzys gospodarczy, niezadowolenie społeczne, rozwój militarizmu niemieckiego, głównie pruskiego, stały się zasadniczymi przyczynami zainteresowania społeczeństwa hasłami populistycznymi i skrajnie nacjonalistycznymi. W takiej sytuacji nastąpił kryzys parlamentaryzmu, przejawiający się rozbiem politycznym i brakiem możliwości budowy stabilnej większości parlamentarnej. Od roku 1930 mówi się o rządach pozaparlamentarnych w Niemczech, co wynikało z praktyki nagminnego wydawania przez prezydenta Hindenburga rozporządzeń prezydenckich z mocą ustawy⁵⁴. Postępujący kryzys pozwolił Adolfowi Hitlerowi i partii NSDAP znaleźć się w parlamencie, objąć ster rządów państwa, by wreszcie po wyborach w 1933 roku odbytych w aurze nazistowskiej propagandy, wprowadzić ustawę o pełnomocnictwach, umożliwiającą rządowi wydawanie aktów prawnych również niezgodnych z konstytucją. Taki krok sprawił, że sejm Rzeszy stał się organem fasadowym, nieposiadającym żadnego znaczenia politycznego. Dopełnieniem tego stanu rzeczy stało się wprowadzenie ustawy rządowej zakazującej działania partii politycznych innych niż NSDAP oraz ustawy o ujednoliceniu krajów z Rzeszą, likwidującej federalny system państwa. Można mówić, że w Niemczech parlament przestał funkcjonować, mimo iż Rada Rzeszy została zniesiona w lutym 1934, a pozostał sejm, złożony z przedstawicieli NSDAP. W praktyce szefem rządu, głową państwa i centrum ustawodawczym pozostawał wódz i kanclerz Rzeszy, Adolf Hitler⁵⁵.

Wielkie zmiany, nie tylko w wymiarze ustrojowym, nastąpiły także na ziemiach austriackich. Klęska poniesiona w I wojnie światowej doprowadziła do rozpadu monarchii austro-węgierskiej, co oznaczało znaczne zmniejszenie terytorium Austrii, wynikające z faktu, iż zamieszkujące monarchię Habsburską narody utworzyły sześć własnych państw z ziem należących dotychczas do Austro-Węgier. Kolejną zmianę, już u progu powojennych losów państwa, spowodowała rewolucja i wywołana przez nią abdykacja cesarza Karola I oraz przekształcenie monarchii w republikę.

⁵³ Por. A. Gaca, K. Kamińska, *Powszechna historia...*, s. 147 i n.; K. Krasowski, M. Krzymkowski, K. Sikorska-Dzięgielewska, J. Walachowicz, *Historia...*, s. 279 i n.

⁵⁴ K. Krasowski, M. Krzymkowski, K. Sikorska-Dzięgielewska, J. Walachowicz, *Historia...*, s. 284.

⁵⁵ W. Czapliński, A. Galos, W. Korta, *Historia Niemiec...*, s. 653 i n.

W tych warunkach pierwszym parlamentem było Tymczasowe Zgromadzenie Narodowe Niemieckiej Austrii. Na pierwszym spotkaniu tego organu proklamowano powstanie nowego państwa – Austrii Niemieckiej. Zgromadzenie przejęło najwyższą władzę w państwie, kompetencje ustawodawcze oraz wpływ na Radę Państwa, będącą organem władzy wykonawczej. Już w lutym 1919 roku Tymczasowe Zgromadzenie przestało istnieć, gdyż przeprowadzono demokratyczne wybory do Konstytucyjnego Zgromadzenia Narodowego. Nowością stało się przyznanie praw wyborczych kobietom i zastosowanie zasady proporcjonalności. Nowy organ pełnił nie tylko funkcje ustrojodawczą, pracując nad nową konstytucją, ale także ustawodawczą. Umożliwiło mu to wprowadzenie prowizorycznych zasad w postaci ustawy o reprezentacji narodowej i o rządzie państwa. Pełna konstytucja uchwalona została w październiku 1920 roku. Konstytucyjne Zgromadzenie Narodowe było parlamentem jednoizbowym pracującym w trybie permanentnym. Obok funkcji ustawodawczych, sprawował też kontrolę nad rządem, który był przed nim odpowiedzialny politycznie⁵⁶.

Nowa konstytucja Austrii określa złożoną formę państwa, w którym dokonano rozdziału władzy ustawodawczej i wykonawczej naczelnymi organami związku i poszczególnych jego podmiotów pomiędzy związek i kraje. Parlament miał przyjąć strukturę dwuizbową. Rada Narodowa składała się z deputowanych wybieranych w wyborach bezpośrednich, zaś Rada Związkowa złożona była z przedstawicieli wybieranych przez zgromadzenia krajowe. Silna pozycja legislatury została osłabiona za sprawą nowelizacji konstytucji w 1929 roku, zwiększającej kompetencje prezydenta republiki. Ten nie był już wybierany przez parlament, ale w głosowaniu bezpośrednim. Głowa państwa powoływała i odwoływała rząd. Wśród kompetencji prezydenta znalazła się też możliwość rozwiązania Rady Narodowej oraz wydawania rozporządzeń nadzwyczajnych. Kolejnym krokiem zmierzającym do spadku znaczenia parlamentu w Austrii było przyjęcie konstytucji stanowej z 1934 roku. Już na początku lat 30. pojawiły się coraz silniejsze grupy faszystowskie dążące do wprowadzenia rządów dyktatorskich. Krokiem w tym właśnie kierunku było wymuszenie przez rząd kanclerza Dollfussa samorozwiązania Rady Narodowej, a następnie sprawowanie od 1933, właśnie przez rząd, władzy ustawodawczej na mocy przepisów przejściowych konstytucji, które utrzymywały w mocy ustawę z 1917 roku o gospodarce wojennej. Od tej chwili Austria działała według zasad autorytaryzmu i korporacjonizmu, co wiązało się z odrzuceniem zasad konstytucji i przedstawicielstwa narodowego konstruowanego w oparciu o system partyjny⁵⁷. Ograniczono samodzielność krajów i wprowadzono w parlamencie zasadę stanowości. W organizacji parlamentu polegała ona na powołaniu dwu rad: Federalnej Rady Kultury złożonej z 30 do 40 członków, reprezentujących rozmaite instytucje religijne, edukacyjne, naukowe i artystyczne, oraz Federalnej Rady Gospodarczej złożonej

⁵⁶ P. Sarnecki, *Zgromadzenie Federalne...*, s. 6–7.

⁵⁷ R. Grabowski, *Geneza i ewolucja ustroju politycznego Austrii*, [w:] S. Sagan (tłum. i red.), *Związkowa ustawa konstytucyjna Republiki Austrii*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Częstochowa 2002, s. 26–27.

z 70 do 80 członków, reprezentujących główne dziedziny gospodarki, ustalone w konstytucji. Poza tymi dwoma radami, których członkowie mieli być wybierani nie powszechnie, a w danych „stanach”, konstytucja przewidywała funkcjonowanie Rady Państwa, złożonej z 40 do 50 członków, powoływanych przez prezydenta federalnego spośród osób szczególnie zasłużonych dla życia państwowego. Czwartą radą miała być Rada Krajów, składająca się z naczelników krajowych i krajowych ministrów finansów, a więc w sumie 18 członków. Na uwagę zasługuje fakt, iż zgodnie z konstytucją rząd miał monopol inicjatywy ustawodawczej, a stosowna rada miała za zadanie opiniować projekt. Ustawy uchwalać miał parlament federalny, składający się z 20 deputowanych, wybieranych przez Radę Państwa ze swojego składu, 10 deputowanych wybieranych w podobny sposób przez Federalną Radę Kultury, 20 deputowanych z Federalnej Rady Gospodarczej i 9 deputowanych z Rady Krajów. W sumie parlament złożony miał być z 59 osób, mógł przy tym jedynie odrzucać lub przyjmować projekty ustaw, bez prawa wprowadzania do nich zmian⁵⁸. Choć konstytucja ta nigdy nie została w pełni wprowadzona w życie, w jej ideach można odnaleźć oryginalną koncepcję parlamentu, który reprezentację polityczną zastępuje zawodową. 12 marca 1938 roku kończy się okres funkcjonowania austriackiego parlamentu, gdyż państwo to wcielone zostało do III Rzeszy.

Okres międzywojenny dla Austrii i Niemiec stanowił czas kolejnych prób ustrojowych, w których rola parlamentu, jego sposób kreowania i pozycja ustrojowa zmieniały się. Były to jednak zmiany, które nie utrwały funkcjonowania demokracji parlamentarnej, ale ograniczały jego rolę, by w końcowej fazie tego okresu uczynić z ciała ustawodawczego organ fasadowy lub całkowicie wyeliminować go z systemu organów państwa. Zupełnie inaczej okres ten wyglądał w przypadku parlamentaryzmu belgijskiego i szwajcarskiego. W państwach tych obserwujemy tendencje przeciwne, zmierzające do utrwalenia instytucji parlamentu i zakorzeniania tradycji jego funkcjonowania, stąd okres ten nie przyniósł większych zmian w funkcjonowaniu tych organów w Belgii i Szwajcarii. W pierwszym z państw po wojnie wprowadzono zasadę powszechnego prawa wyborczego⁵⁹. Zrównano także długość kadencji obydwu izb parlamentu do czterech lat, zaś do składu osobowego Senatu wprowadzono nową grupę senatorów nominowanych ze względu na pełnią funkcję lub wykształcenie. Rozwój belgijskiego parlamentaryzmu w okresie międzywojennym prowadzi także do wykształcenia zasady współpracy koalicyjnej, co miało znaczące skutki w sferze funkcjonowania organów państwa⁶⁰. Coraz wyraźniej widoczny na forum parlamentarnych wystąpień stał się także problem różnic pomiędzy Flamandami i Walonami, który w zakresie funkcjonowania parlamentu, nie przyniósł jeszcze w tym okresie żadnych zmian. Szwajcarskie doświadczenia parlamentarne okresu międzywojennego oznaczają utrwalanie zasad jego funkcjonowania i kontynuację jego tradycji.

⁵⁸ P. Sarnecki, *Zgromadzenie Federalne...*, s. 10.

⁵⁹ J. Łąptos, *Historia Belgii...*, s. 219.

⁶⁰ A. Budzanowska, *Parlament Federalny...*, s. 205–206.

Parlamentaryzm po II wojnie światowej

Przegrana III Rzeszy w II wojnie światowej i okupacja jej terenów zdeterminowała późniejszy kształt ustrojowy obydwu państw niemieckich. Władza sprawowana przez cztery mocarstwa nad Niemcami jako całością wykonywana była przez Sojuszniczą Radę Kontroli nad Niemcami. Celem jej działania nie była likwidacja państwa, ale całkowite unicestwienie niemieckiego militarizmu i narodowego socjalizmu oraz zbudowanie podstaw demokratycznego ustroju przyszłego państwa. Jedną z najistotniejszych decyzji Rady Sojuszniczej było postanowienie o likwidacji państwa pruskiego, które uznawano za ostoję niemieckiego militarizmu i faszyzmu. Prusy podzielone zostały na kilka odrębnych krajów i przestały istnieć. Decyzja ta miała uniemożliwić odbudowę potęgi Prus i ich dominację w demokratycznym państwie niemieckim. W 1946 roku przeprowadzone zostały we wszystkich strefach okupacyjnych, a w ich ramach w poszczególnych krajach niemieckich wybory do parlamentów krajowych. W wyborach opartych na demokratycznych zasadach wyłoniono sejmy krajowe, landtagi, które przygotowały projekty konstytucji. Zaostrzające się konflikty pomiędzy Wschodem a Zachodem i początek „zimnej wojny” sprawiły, że z prac w Radzie Kontroli wycofał się Związek Radziecki. Od tej chwili losy strefy radzieckiej kształtowały się inaczej niż amerykańskiej, brytyjskiej i francuskiej⁶¹.

Po połączeniu amerykańskiej i brytyjskiej strefy okupacyjnej w Bizonię w styczniu 1947, a następnie dołączeniu do niej strefy francuskiej i powstaniu Trizonii, zaczęto tworzyć wspólne organa państwowe. 1 sierpnia 1948 roku gubernatorzy stref zachodnich podjęli decyzję o powołaniu ogólnoniemieckiego zgromadzenia narodowego, które pod kontrolą władz okupacyjnych miało przygotować projekt konstytucji opartej na zasadzie demokracji i federalizmu. Aby wskazać tymczasowość sytuacji podziału terytorium Niemiec, konstytucję uchwaloną w maju 1949 roku, określa się mianem Ustawy Zasadniczej. Na jej kształt wpływ miały zarówno niemiecka tradycja ustrojowa, jak i wytyczne mocarstw. Republika Federalna Niemiec przyjęła kształt państwa związkowego. W jej skład wchodziło formalnie dziesięć krajów, choć status członka federacji miał też Berlin Zachodni. W nowej konstytucji nie zostało przewidziane referendum jako forma demokracji bezpośredniej, co wynikało z nagminnego jej nadużywania w okresie dyktatury hitlerowskiej. Przyjęto kanclerską formę rządów parlamentarno-gabinetowych. Bundestag, czyli niższa izba parlamentu, wybierany jest na czteroletnią kadencję w demokratycznych wyborach. Wśród jego głównych kompetencji znajduje się ustawodawstwo, uprawnienia kontrolne oraz powoływanie innych organów federacji. Wyższa izba parlamentu, Bundesrat, jest odbiciem federalnej struktury państwa i zasiadają w niej reprezentanci poszczególnych rządów krajowych⁶².

⁶¹ Szczegółowo na temat polityki mocarstw wobec problemu Niemiec: E. Cziomer, *Historia Niemiec współczesnych 1945–2005*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2006, s. 21 i n.; J. Krasuski, *Historia Niemiec...*, s. 489 i n.

⁶² A. Czubiński, J. Strzelczyk, *Zarys dziejów...*, s. 370 i n.

Zupełnie inny kształt przyjęły rozwiązania dotyczące parlamentu w Niemieckiej Republice Demokratycznej. Związek Radziecki zachował pełne prawa nadzoru nad powstałym państwem, czego wyrazem stało się funkcjonowanie Radzieckiej Komisji Kontroli. NRD przyjęła rozwiązania typowe dla modelu socjalistycznego ustroju totalitarnego, określanego jako państwo demokracji ludowej⁶³. Konstytucja NRD z 1949 roku, pomyślana początkowo jako najwyższy akt prawny całych Niemiec, przyjmowała federalną strukturę państwa. Już w 1952 roku reforma administracyjna uczyniła z krajów jedynie jednostki zarządu terytorialnego, czyniąc z NRD państwo unitarne. System naczelnych organów państwa nie został oparty na zasadzie podziału władzy, a jedynie na podziale kompetencji. Izba Ludowa, najwyższy organ władzy, tylko pozornie powoływana była w demokratycznych i powszechnych wyborach. W praktyce zakaz działania wszelkich ugrupowań politycznych, które nie uznają przewodniej roli klasy robotniczej, ograniczał legalną działalność polityczną tylko do przynależności do Niemieckiej Socjalistycznej Partii Jedności. Istnienie jednej listy wyborczej, której skład zależał od SED oraz uprawnienia ustawodawcze przewodniczącego Rady Państwa, którym zwykle był przewodniczący SED, wskazują na to, iż parlament w NRD był instytucją fasadową, nieodgrywającą większego znaczenia politycznego⁶⁴.

Zjednoczenie Niemiec, które dokonało się w październiku 1990 roku na skutek kryzysu systemu państw demokracji ludowej i wydarzeń przełomu lat 80 i 90., sprawiło, że terytorium NRD, jako pięć krajów związkowych i część Berlina, włączono do RFN. Na nowo włączonych terenach obowiązuje Ustawa Zasadnicza z 1949 roku, co oznacza, iż również jej rozstrzygnięcia stanowiące o parlamencie dotyczą terenów dawnej NRD⁶⁵.

Nieco mniej złożone od niemieckich wydają się być powojenne doświadczenia parlamentaryzmu austriackiego. Po zwycięstwie aliantów Austria została podzielona, tak jak Niemcy, na cztery strefy okupacyjne, a realną władzę sprawowała aliancka Rada Sojusznicza. Ustawą z kwietnia 1945 roku przywrócono moc obowiązującą Związkowej Ustawie Konstytucyjnej z 1920 roku. W listopadzie 1945 przeprowadzono demokratyczne wybory. Tym samym na nowo zaczęły funkcjonować Rada Narodowa, Rada Związkowa oraz parlamenty krajowe. Początkowo wprowadzenie w życie jakichkolwiek ustaw wymagało zgody Rady Sojuszniczej. Już w 1946 roku takiej zgody wymagały jedynie ustawy konstytucyjne. W maju 1955 roku w Wiedniu

⁶³ T. Paluszyński, *Historia Niemiec i państw niemieckich. Zarys dziejów politycznych*, Oficyna Wydawnicza Wyższej Szkoły Języków Obcych w Poznaniu, Poznań 2006, s. 313 i n.

⁶⁴ K. Krasowski, M. Krzymkowski, K. Sikorska-Dzięgielewska, J. Walachowicz, *Historia...*, s. 294–299.

⁶⁵ Szerzej na temat zjednoczenia Niemiec: M. Stolarczyk, *Determinanty zjednoczenia Niemiec*, [w:] *Z europejskich problemów międzynarodowych*, red. J. Przewłocki, Uniwersytet Śląski, Katowice 1993, s. 24–59 i przywołana tam literatura; E. Cziomer, *Zewnętrzne aspekty zjednoczenia Niemiec*, [w:] *Polska – Niemcy – Europa. Pamięci Profesora Piotra Dobrowolskiego*, red. J. Iwanek, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008, s. 58–71 i przywołana tam literatura.

podpisany został układ państwowy, który przywracał Austrii pełną suwerenność. Zakazywał on zjednoczenia Austrii z Niemcami oraz przywrócenia na tron Habsburgów. Nieznaczne zmiany w funkcjonowaniu parlamentu w Austrii przyniosło przystąpienie tego państwa w 1995 roku do Unii Europejskiej. Modyfikacjom poddano wówczas regulaminy Rady Narodowej i Rady Związkowej, ustalające zasady współudziału obu izb oraz rządu w podejmowaniu decyzji dotyczących zagadnień europejskich. Wypracowany wówczas mechanizm współdziałania, określany mianem wiedeńskiego, pozwala obydwu izmom na znacznie większy wpływ na procesy integracyjne, niż mają parlamenty innych państw członkowskich Unii Europejskiej⁶⁶.

Historia szwajcarskiego parlamentaryzmu nie została w znaczny sposób wzbogacona nowymi, spektakularnymi zmianami, które zaszłyby po II wojnie światowej. W 1971 roku prawa wyborcze, w efekcie długiej i ożywionej dyskusji, uzyskały kobiety. Również nowa konstytucja Szwajcarii z 1999 roku nie dokonała zmian w zakresie kreacji parlamentu, czy jego miejsca w systemie organów państwowych, stając na straży jego tradycji⁶⁷.

W Belgii nastąpiła w drodze ustawy z marca 1948 roku zmiana prawa wyborczego, polegająca na dopuszczeniu do udziału w wyborach kobiet⁶⁸. Pozostałe zmiany w zakresie funkcjonowania Izby Reprezentantów i Senatu wynikają z przekształcenia królestwa z państwa unitarnego w federację. W 1970 roku wprowadzono procedurę alarmową pozwalającą poszczególnym radom zakwestionować projekty ustaw i budżetu poprzez zgłoszenie wniosku podpisanego przez 3/4 członków danej grupy językowej parlamentu. Lata 60. i 70. przynoszą też rozłam wśród belgijskich partii politycznych, które dzielą się na flamandzkie i walońskie⁶⁹. Nowelizacja konstytucji z grudnia 1970 roku wprowadziła zapis określający liczbę deputowanych do Izby Reprezentantów na 212. Kolejna nowelizacja konstytucji z 1993 roku zmieniła jeszcze raz liczebność Izby, redukując ją do 150 osób. Zniesiono także równouprawnienie obydwu izb, przyznając priorytet Izbie Reprezentantów. Tworząc państwo federalne, zmieniono także skład Senatu, dążąc do tego, aby reprezentował on interesy części składowych państwa związkowego⁷⁰.

⁶⁶ Por. J. Barcz, *Parlament a Unia Europejska, analiza prawna na przykładzie doświadczeń Austrii*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1999; R. Grabowski, *Geneza i ewolucja...*, s. 37; B. Gawlik-Wiktor, *Rola Parlamentu Federalnego w ustroju konstytucyjnym Republiki Austrii*, [w:] *Parlamenty państw...*, s. 229; H. Wereszycki, *Historia Austrii...*, s. 304 i n.

⁶⁷ P. Sarnecki, *Stanowisko parlamentu według nowej konstytucji szwajcarskiej*, [w:] *Konstytucja i władza we współczesnym świecie. Doktryna – prawo – praktyka. Prace dedykowane Profesorowi Wojciechowi Sokolewiczowi na siedemdziesięciolecie urodzin*, red. M. Kruk-Jarosz, J. Trzcinski, J. Wawrzyniak, Wydawnictwo Sejmowe, INP PAN, Warszawa 2002, s. 294–307.

⁶⁸ W. Skrzydło, *Wstęp*, [w:] *Konstytucja Belgii. Tekst jednolity z 14 lutego 1994*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1996, s. 11.

⁶⁹ J. Łaptos, *Historia Belgii...*, s. 270.

⁷⁰ A. Głowacki, *System polityczny Belgii*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1995, s. 38.

Okres po II wojnie światowej uznać należy za czas, w którym doszło do trwałego ukształtowania instytucji parlamentu w Austrii i w Niemczech oraz do konsekwentnego umacniania jego roli w pozostałych państwach. Tym samym w każdym z analizowanych państw funkcjonuje obecnie parlament, którego pozycja ustrojowa pozwala mówić o tym, że realizuje on ideę ludowładztwa.

W historii parlamentaryzmu na ziemiach austriackich, belgijskich, niemieckich i szwajcarskich, odnaleźć można uwarunkowania, które zdecydowały o przyjęciu założeń dotyczących obecnego funkcjonowania tych instytucji. Analiza ewolucji parlamentu każdego z państw pozwala zauważyć prawidłowości dotyczące wykorzystania tradycji i własnych doświadczeń w dążeniu do konstrukcji możliwie najbardziej funkcjonalnych rozwiązań ustrojowych.

Bibliografia

- Antoszewski A., *Instytucjonalne uwarunkowania procesu decyzyjnego*, [w:] *Demokracje zachodnioeuropejskie*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997.
- Barcz J., *Parlament a Unia Europejska, analiza prawna na przykładzie doświadczeń Austrii*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1999.
- Beyme K. von, *Die Parlamentarischen Regierungssysteme in Europa*, R. Piper & Co. Verlag, München 1970.
- Budzanowska A., *Parlament Federalny Belgii*, [w:] *Parlamente państw europejskich*, red. J. Czajkowski, M. Grzybowski, Księgarnia Akademicka, Kraków 2005.
- Czapliński W., Galos A., Korta W., *Historia Niemiec*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990.
- Czarny P., *Bundesrat między niemiecką tradycją a europejską przyszłością*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2000.
- Cziomer E., *Historia Niemiec współczesnych 1945–2005*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2006.
- Cziomer E., *Zewnętrzne aspekty zjednoczenia Niemiec*, [w:] *Polska – Niemcy – Europa. Pamięci Profesora Piotra Dobrowolskiego*, red. J. Iwanek, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008.
- Czubiński A., Strzelczyk J., *Zarys dziejów Niemiec i państw niemieckich powstałych po II wojnie światowej*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1986.
- Döring H. (ed.), *Parliaments and Majority Rule in Western Europe*, Campus Verlag, Frankfurt 1995.
- Fiedor K., *Wprowadzenie do historii Niemiec*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1994.
- Fix E., *Niedergang des Nationalstaates? Zur konstitutiven Rolle des nation-building für die Genese von Regionalismen. Das Paradigma Belgien*, Verlag Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main 1991.
- Gaca A., Kamińska K., *Powszechna historia ustroju państwa, część I i II*, Towarzystwo Wspierania Nauki Glob, Toruń 1996.
- Głowacki A., *System polityczny Belgii*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1995.
- Grabowski R., *Geneza i ewolucja ustroju politycznego Austrii*, [w:] *Związkowa ustawa konstytucyjna Republiki Austrii*, tłum. i red. S. Sagan, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Częstochowa 2002.

- Grodziski S., *Porównawcza historia ustrojów państwowych*, Universitas, Kraków 1998.
- Herbut R., *Parlament*, [w:] *Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Alta 2, Warszawa 2004.
- Klepka R., *Parlament w państwie federalnym na przykładzie Austrii, Belgii, Niemiec i Szwajcarii*, Warszawa 2013.
- Klepka R., *Zasada reprezentacji i siła oddziaływania izb drugich parlamentów zachodnioeuropejskich państw federalnych*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2014, nr 17.
- Krasowski K., Krzymkowski M., Sikorska-Dzięgielewska K., Walachowicz J., *Historia ustroju państwa*, Ars Boni et Aequi, Poznań 2005.
- Krasuski J., *Historia Niemiec*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 2004.
- Łaptos J., *Historia Belgii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1995.
- Mabille X., *Histoire politique de la Belgique*, CRISP, Bruksela 1986.
- Mezey M. (red.), *Representative Democracy Legislators and their Constituents*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, Boulder, New York, Toronto, Plymouth 2008.
- Olson D., Mezey M. (ed.), *Legislatures in the Policy Process: The Dilemmas of Economic Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney 1991.
- Olszewski H., *Stany Rzeszy a Reichstag*, [w:] *Historia, idee, polityka: księga dedykowana Profesorowi Janowi Baszkiewiczowi*, red. F. Ryszka, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1995.
- Paluszyński T., *Historia Niemiec i państw niemieckich. Zarys dziejów politycznych*, Oficyna Wydawnicza Wyższej Szkoły Języków Obcych w Poznaniu, Poznań 2006.
- Patterson S., Mughan A. (ed.), *Senates: Bicameralism in the Contemporary World*, Ohio State University, Columbus 1999.
- Sarnecki P., *Parlament Federalny Republiki Austrii*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1996.
- Sarnecki P., *Zgromadzenie Federalne. Parlament Konfederacji Szwajcarskiej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2003.
- Sarnecki P., *Stanowisko parlamentu według nowej konstytucji szwajcarskiej*, [w:] *Konstytucja i władza we współczesnym świecie. Doktryna – prawo – praktyka. Prace dedykowane Profesorowi Wojciechowi Sokolewiczowi na siedemdziesięciolecie urodzin*, red. M. Kruk-Jarosz, J. Trzciniński, J. Wawrzyniak, Wydawnictwo Sejmowe, INP PAN, Warszawa 2002.
- Skrzydło W., *Wstęp*, [w:] *Konstytucja Belgii. Tekst jednolity z 14 lutego 1994*, tłum. i wstęp W. Skrzydło, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1996.
- Stolarczyk M., *Determinanty zjednoczenia Niemiec*, [w:] *Z europejskich problemów międzynarodowych*, red. J. Przewłocki, Uniwersytet Śląski, Katowice 1993.
- Szczaniecki M., *Powszechna historia państwa i prawa*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1997.
- Wąsicki J., *Rzesza i państwa niemieckie, 1815–1914*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1983.
- Wereszycki H., *Historia Austrii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986.
- Wojtaszczyk K., *Bundestag i Bundesrat w Republice Federalnej Niemiec*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1993.
- Wojtowicz J., *Historia Szwajcarii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976.
- Zieliński E., *Parlament Belgii*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1994.
- Żywczyński M., *Historia powszechna 1789–1870*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.

Genesis and Historical Outline of Parliamentaryism in the West European Federal Countries

Abstract

The article presents a comparative history of parliamentaryism in the current Austria, Belgium, Germany and Switzerland. We analysed the origins and historical development stages of assembly. The next stages of their development is presented in the context of the most important historical changes that were taking place in the country. The author tries to present different ways of development of parliament in contemporary western federal states.

Słowa kluczowe: parlament, państwo federalne, geneza parlamentu, zachodnioeuropejskie systemy polityczne

Keywords: parliament, federal state, genesis of parliament, western political systems

Rafał Klepka

doktor nauk politycznych, adiunkt w Instytucie Bezpieczeństwa i Edukacji Obywatelskiej Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół relacji pomiędzy mediami a wybranymi procesami politycznymi oraz funkcjonowaniem federalnych systemów politycznych